

ASPECTE PSIHOLOGICE ALE MINCIUNII

Ralierea la adevăr nu este întotdeauna facilă sau urmărită în mod pragmatic. Sunt destule cazuri în care omul se adăpostește (de lucruri, de alții sau de sine) sub faldurile expresiei ticluite. Constatând că „invenția” îi asigură confort, siguranță și succes, individul perseverează în acest sens, reiterând sau perfecționând formula de ascundere, de inducere în eroare, de forțare a zăgazurilor imaginare.

Hulită de unii, negată de alții, invocată în împrejurări dintre cele mai felurite, minciuna are o prezență ubicuă. Minciuna este o „figură” a raționalității desfășurată în vederea înfruntării unei dificultăți și în perspectiva rezolvării ei spre beneficiul agentului ce o propagă. Minciuna este întotdeauna motivată, supradeterminată de dorințe, de interese.

Minciuna are o coloratură instrumentală. Ea este o cale de împlinire facilă a scopului. Se minte la tot pasul din motive dintre cele mai diferite: din dorința de a ataca pe cineva, pentru disculpare, pentru punerea în valoare, pentru ascunderea timidității, din nevoia de protecție, pentru a face plăcere, de a ascunde un adevăr dureros, pentru a apăra pe cineva ori pe noi, pentru a rezista presiunilor și normelor comunității. Mințim pentru ca să rezistăm. Îi mințim pe alții și ne mințim pe noi înșine.

Ne autoiluzionăm că nu am greșit, că suntem buni, dreți și frumoși, că suntem sau nu suntem în pericol, că iubim și/sau nu suntem iubiți îndeajuns. Mințim în mod conștient și, câteodată, inconștient. Mințim din interes sau minim din interes sau minim nemotivat. Mințim candid, cu vădită seninătate și inocență, mințim voit, cu sârg, cu nerușinare. Mințim inovați sau nevinovați. Mințim pe față sau pe ascuns. Mințim prin exagerare, adăugare, inventare, dar mințim și prin diminuare, omisiune, tăcere.

Mințim falsificând sau mințim ...adeverind.

Minciuna constituie un act psihic complex, cu rezonanțe socio-culturale, ce vizează mai multe straturi existențiale: ontologice, gnoseologice, retorice, axiologice, antropologice, culturologice, sociologice. Ea este o formă de administrare eficientă a ficțiunii, de plonjare motivată în ireal, de îndepărtare prin limbaj sau gestică de la ceea ce îndeobște este recunoscut ca existent, ca adevărat, ca valoare. Ca modalitate de abatere de la ceea ce este, minciuna dă seama de faptul că distanța dintre real și ireal este reglabilă prin mecanisme semiotice, că nu întotdeauna este urmărită corespondența dintre ceea ce se afirmă și stările de fapt (și că, în anumite circumstanțe, acest lucru este chiar contraindicat!), că instrumentele limbajelor verbale sau paraverbale sunt excelente mijloace de a trișa, de a ascunde, de a născoci. Minciuna este o achiziție culturală ce se rafinează pe măsură ce subiectul dobândește o anumită experiență praxiologică, ajunge la o anumită performanță cognitivă, știe să selecteze și să ierarhizeze, dispune de o anumită performanță discursivă, este integrat în comunitate și are anumite interese. Nu minți doar de dragul de a minți.

Mincinosul este un om bine situat. Discursul contrafactual presupune unele premise: structurarea unui scop, redat sub forma unui material imaginar, posibilitatea de exprimare în contrasens cu scopul urmărit, capacitatea unui subiect de a alege între mai multe opțiuni favorabile. Actul de a minți presupune:

- anumită capacitate proiectivă, ideatională, care să treacă dincolo de prezent (în general, minciunosul este un ins nemulțumit)
- cunoașterea adevărului, dar, atenție!, și abținerea de a-l spune, de a te da de gol
- fructificarea efectivă a avantajului de a ști mai mult decât alt subiect, de a fi cu un pas înaintea lui

Editarea unei minciuni presupune o maturitate a conștiinței, o gândire de tip simbolic, o decentrare și dedublare subiectivă, o dezvoltare minimală a limbajului. Cele mai dese minciuni ale ființei umane sunt antrenate prin limbaj, întrucât acestea sunt cele mai economicoase. Este mai ușor să ascunzi sau să te ascunzi în spatele cuvintelor. Te trădezi mult mai ușor prin mimică sau gestică. Mâinile sau fața noastră sunt mai sincere, mai transparente.

Jankelevitch M. a explicat că punerea la index a minciunii se face „prin mecanisme sociale pe care trișorul le afectează, ci prin periculoasa facilitate a înșelătoriei sale. Totul se poate spune, dacă nu se face, căci dacă nu se poate acționa asupra lumii fizice în întâlnirea cu determinismul, limbajul, el, este la dispoziția noastră autocrată și la o desăvârșită discreție...Unde se va opri minciunosul? Cine ar putea să-l împiedice să se servească de pârgăniile trucurilor sale, de a falsifica conform bunului plac al manevrei semnelor? Cuvintele sunt primele care-l ispitesc pe om de a minți. Prin recul, limbajul este primul atacat de minciună.

Legată indisolubil de actul de limbaj, minciuna se prezintă ca un ordin disimulat printr-o simplă informare. Atunci când comunic adversarului meu că „Drumul spre care tu te îndrepti este blocat” (știind că aserțiunea este contrară adevărului, dar gândind că prezența altuia pe acest drum jenează sau dezavantajează), îi sugerez aproape la modul imperativ s-o ia în altă direcție. Sub masca unei simple descrieri a unei realități (drumul acesta este blocat), se ascunde un ordin (n-o lua pe acest drum!). Discursul langajier este penetrat de o puternică dispoziție de prevalorizare și preorientare asupra lucrurilor. Cuvintele fac ca influența și puterea să se manifeste, să se distribuie mai tot timpul disproporționat, preferențial. Se vorbește **când** trebuie, **cât** trebuie, **cui** trebuie, **unde** trebuie. Simpla împrăștiere de informații nu rămâne inocentă. Substanța limbii –îngemănată cu contextul manifestării ei – conține o insiduoasă apetență de dominare, care se împrăștie de îndată ce circumstanțele devin favorabile.

Omul minte și prin actele pe care le întreprinde, printr-o conexiune **interesată** a gesturilor și comportamentelor sale. Nu-i nevoie să mai apeleze la cuvinte. Reușești să minți în deplină tăcere. Poți foarte bine să induci în eroare acționând într-un anumit mod, exagerând sau alternând semnificațiile unor acte sau îmbinându-le și articulându-le astfel încât să se creeze impresiile dorite. Combinatorica actelor, ca și a cuvintelor, este nelimitată și, de aceea, ea creează spațiul de manevră suficient de larg pentru reușite strategii de înșelare. Mințim gesticulând, râzând, mirându-ne, înfuriându-ne, bucurându-ne,...mințindu-ne. Mințim de cum facem prima mișcare, dar și în nemișcare.

Din punct de vedere **axiologic**, minciuna este un semn că omul este o ființă nemulțumită de ceea ce este sau are. El transcede ceea ce (îi) este dat, tinzând să stăpânească și alte orizonturi pe care le identifică după prealabile ordonări, ierarhizări, selectări. Trebuie să fii capabil de a construi și alte trasee, să le înnobilezi cu valori superioare, pentru ca apoi să ajungi la ele. Întotdeauna minți având în minte „*mai multul*”, „*mai binele*”, „*mai frumosul*” etc.

Din punct de vedere **psihosociologic**, minciuna este o strategie protectivă, adaptivă și succesivă de inserție optimală a individului în complicata rețea socială. Aceasta îi asigură atât neutralitatea sau distanțarea necesară, atunci când societatea nu-i este pe plac, cât și implicarea inteligentă în vederea obținerii unei poziții sau profit maxim când crede de cuviință. În același timp, prezența minciunii poate de seama de calitatea relațiilor care reglementează societatea, de profilul comunicării dintre diferiții protagoniști sociali.

Din punct de vedere **cognitiv**, minciuna nu se opune atât de vehement adevărului precum falsitatea pură. Dimpotrivă, ea este o formă de adevăr refuzat, trunchiat, „de necrezut” în stare brută; este un adevăr călduț, afabil, acceptabil, mascat, aparent inofensiv. Este un adevăr ce-și face drumul cu greu. În situația în care adevărul este prea stânjenitor sau doare, se oferă o replică mai slabă a acestuia, un artefact tămâiat și tămăduitor. Se știe doar că, în multe situații, omul fuge de adevărul *gol-goluț*. De aceea minciuna este un substitut ocazional- dar necesar- al adevărului. Uneori, minciuna se naște în vecinătatea sau prelungirea adevărului; este o față nouă a acestuia; minciuna nu este refractară la adevăr, ea se „amestecă” cu puțin adevăr pentru a deveni credibilă. Poate fi și o primă „fază” a adevărului, o poartă de intrare și acceptare a lui.

Agentul care minte nu este atât de preocupat de consecvența spuselor sale cu realitatea. Puțin importă dacă cele invocate concordă cu faptele. El este interesat de soliditatea emisiunii sale ficționale. Primează scopul său (ascuns, neprobat) și nu conformitatea cu adevărul sau falsul. Atitudinea privitoare la adevăr este diferită dacă ne raportăm la **agentul mincinos și pacientul mințit**.

Și iată cum:

- Mincinosul nu se sinchisește atât de mult de adevăr sau falsitate, ci de grija de a desfășura un mijloc eficient pentru a modifica sensibil conduita celui mințit, de a ajunge cât de repede la o țintă;
- Mințitul este dezavantajat din acest punct de vedere, pentru că **se raportează la adevăr**, la univocitatea sterilă a acestuia, ce mai mult îl limitează, îi încurcă mintea decât o limpețește; el se centrează mai ales pe **spusa** mincinosului, pe discursul său care mai întotdeauna pare impecabil (este congruent logic, consistent gramatical, plauzibil practic, etc); furat de aparențele și frumusețile construcției, cel mințit uită că aceasta folosește la ceva.

Mințitul se oprește la suprafața lucrurilor, la idiosincraziile unei logici abstracte, „idealiste” pe când mincinosul are priza profunzimilor și operează după o logică concretă, elastică și spornică. Fapt pentru care sorți de izbândă are mincinosul, pentru că el are un referențial valoric care-l avantajează.

Minciuna nu se naște pe un teren gol. Ea este așteptată și adulată. Credulii trebuie să-i vină în întâmpinare. Terenul inserției ei este de mult pregătit. Se găsește ceea ce este căutat. De aceea, în actul înșelării se exploatează predispoziția conștientă sau inconștientă a auditoriului către minciună. Într-un fel receptorii minciunii „își dau acordul” cu ceea ce urmează să se denatureze. Credibilitatea și eficiența minciunii se nasc și sunt asigurate prin coparticipare. Încât merită a fi interogați nu numai cei ce mint, ci și cei care cred în minciună!